

دانشگاه هرمزگان
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

تکرار در غزلیات شمس (۱۰۰۰ غزل اول)

استاد راهنما:

دکتر فرانک جهانگرد

استاد مشاور:

دکتر جواد دهقانیان

دانشجو:

اصغر زنگی آبادی

خرداد ۱۳۸۹

نامه‌ی سپاس:

شک نیست که این نوشته از عیب و ایرادهای خرد و کلان خالی نیست، اما با وجود این اگر حسن و مزیتی در تدوین آن به نظر آید، آن را اثر توجّه و عنایت خداوند مَنان و ارشاد و راهنمایی استادان گرامی، به‌ویژه استادان بزرگوار خانم دکتر «فرانک جهانگرد» و آقای دکتر «جواد دهقانیان» می‌دانم که به‌عنوان «استاد راهنما» و «مشاور» این ضعیف را مرهون محبّت و هدایت خویش ساخته و با نکته‌سنجی‌ها، تذکّرات صادقانه و مرور مطالب، مشفقانه و بزرگوارانه هدایت و رهبریمان نموده‌اند. صمیمانه از همه‌ی عزیزان، به‌ویژه استادان راهنما و مشاور سپاسگزارم.

چکیده:

تکرار در ادب فارسی؛ علوم بلاغی، شعر و سخن ادبی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است و در شمار آرایه‌های بدیعی قرار دارد که در سطح کوچک‌ترین واحد کلام یعنی واج، تا بزرگترین واحد که جمله است، به صورت کاربرد بیش از یک بار هر یک از این عناصر اعمال شده است.

مولوی صرف نظر از اشعار سرچشمه گرفته از حالت ناخودآگاه، در اشعار خودآگاه به تأثیر ظاهر کلام توجه داشته و برای هر چه بیشتر مؤثر افتادن کلام، از عناصر بلاغی سودجسته که یکی از این عناصر تکرار است.

در حوزه‌ی این پژوهش به جایگاه علوم بلاغی در میان شاعران صوفی، جایگاه موسیقی در زبان، نقش و ویژگی‌های زبان ادبی و جایگاه برجسته‌سازی در آن و سابقه تکرار در قرآن و شعر فارسی توجه شده است. در ارتباط با موضوع تکرار ضمن صحبت از سه عنصر دلالت، غرض و فایده و بیان دلالت‌های عام تکرار همراه با ارائه نمودار فراوانی این عناصر در منابع مورد استفاده، این دلالت‌ها به‌طور اختصاصی در غزلیات شمس مورد بررسی قرار گرفته است.

در کنار توجه به تکرار در ساختار زبان و لفظ (تکرار لفظی یا آوایی) که شامل انواع تکرار واج، هجا، واژه، عبارت، جمله و وزن می‌شود، به‌عرصه‌ی حضور آنها در قالب صنایع و آرایه‌های پرتکراری چون هم‌حروفی، هم‌صدایی، ردالعجز علی‌الصدر، التزام، انواع جناس، سجع و... توجه شده است.

با توجه به بررسی‌های انجام گرفته بر روی رابطه وزن و تکرار، مشخص شد که اوزان دوری به نوعی از تکرار برخوردار می‌باشند و بسامد تکرار آنها در محدوده مورد بررسی (۳۶/۱٪) است. در حوزه‌ی تکرار معنوی (تکرار فکر و اندیشه)، به موارد با بسامد بالای آن چون؛ آرمان‌گرایی با طرح انسانی آرمانی و ویژگی‌های آن، انواع جدال و ستیزه، خواب و رویا، غنیمت شمردن وقت، راز و لزوم رازداری و... پرداخته شده است.

علائم اختصاری:

هجری قمری	ه.ق
هجری شمسی	ه.ش
میلادی	م
بی تاریخ	بی تا
بی نام	بی نا
صفحه - صفحات	ص

فهرست مطالب:

صفحه	عنوان
۱.....	فصل اوّل: مقدّمه
۲.....	۱-۱- در آمد
۳.....	۲-۱- بیان مسأله
۴.....	۳-۱- اهمّیت و ضرورت تحقیق
۴.....	۴-۱- اهداف تحقیق
۴.....	۵-۱- پرسش های تحقیق
۵.....	۶-۱- روش تحقیق
۵.....	۷-۱- پیشینه تحقیق
۶.....	فصل دوّم: تعاریف و کلیّات
۷.....	۱-۲- در آمد
۷.....	۲-۲- تکرار
۸.....	۱-۲-۲- تکرار در کتب بلاغی پیشین
۱۰.....	۲-۲-۲- تکرار در کتب بلاغی نوین
۱۱.....	۳-۲-۲- تکرار وزن و معنی
۱۲.....	۳-۲-۳- تجنیس
۱۳.....	۱-۳-۲- جناس تام
۱۴.....	۲-۳-۲- جناس لفظ
۱۵.....	۳-۳-۲- جناس مرکّب
۱۶.....	۴-۳-۲- جناس محرّف (ناقص)
۱۷.....	۵-۳-۲- جناس خط (مصخّف)
۱۸.....	۶-۳-۲- جناس مطرّف
۱۹.....	۷-۳-۲- جناس مضارع و لاحق
۱۹.....	۸-۳-۲- جناس زاید

۲۰ ۹-۳-۲ جناس مکرر
۲۳ ۱۰-۳-۲ جناس اشتقاق و شبه اشتقاق
۲۴ ۱۱-۳-۲ جناس قلب
۲۶ ۴-۲ تسجیع
۲۷ ۱-۴-۲ سجع متوازی
۲۷ ۲-۴-۲ سجع مطرف
۲۸ ۳-۴-۲ سجع متوازن
۲۸ ۴-۴-۲ ترصیع
۳۰ ۵-۴-۲ موازنه یا مماثله
۳۰ ۶-۴-۲ شعر مسجع
۳۱ ۵-۲ ردالعجز علی الصدر (تصدیر)
۳۳ ۶-۲ ردالصدر علی العجز
۳۳ ۷-۲ تشابه الاطراف (تسیع)
۳۴ ۸-۲ طرد و عکس
۳۴ ۱-۸-۲ در سطح مصراع (مخرج)
۳۴ ۲-۸-۲ در سطح بیت (کامل)
۳۵ ۹-۲ التزام
۳۵ ۱-۹-۲ التزام واج
۳۶ ۲-۹-۲ التزام واژه
۳۶ ۱۰-۲ متتابع
۳۷ ۱۱-۲ سؤال و جواب
۳۸ فصل سوّم: اغراض و دلالت‌های تکرار
۳۹ ۱-۳ در آمد
۳۹ ۲-۳ شاعران صوفی و علوم بلاغی
۴۱ ۳-۳ جایگاه موسیقی در زبان
۴۲ ۴-۳ کارکرد ادبی زبان و ویژگی‌های آن
۴۴ ۱-۴-۳ انحراف از قواعد حاکم بر زبان (هنجار‌گریزی)

- ۴۵-۲-۴-۳- افزودن ساختارهای ثانوی بر ساختار عادی زبان (قاعده افزایی).....
- ۴۷-۵-۳- تکرار و جایگاه آن در ادب فارسی.....
- ۵۰-۶-۳- تکرار موجد سخن ادبی.....
- ۵۰-۱-۶-۳- تکرار در قرآن.....
- ۵۰-۱-۶-۳- تکرار واجی (واج آرایبی).....
- ۵۰-۲-۶-۳- تکرار واژه.....
- ۵۱-۳-۶-۳- تکرار جمله.....
- ۵۱-۴-۶-۳- تکرار فواصل (قافیه).....
- ۵۲-۲-۶-۳- تکرار در شعر فارسی.....
- ۵۶-۷-۳- تکرار در کلام عامل فصاحت است یا مخلّ آن؟.....
- ۵۸-۸-۳- فایده و ارزش تکرار.....
- ۵۸-۹-۳- تمییز بین اغراض، دلالت‌ها و فایده‌های تکرار.....
- ۵۹-۱۰-۳- اغراض و دلالت‌های عام تکرار.....
- ۶۰-۱-۱۰-۳- تأکید.....
- ۶۱-۱-۱-۱۰-۳- تأکید بر انذار.....
- ۶۱-۲-۱-۱۰-۳- تأکید و تقریر معنی.....
- ۶۱-۲-۱۰-۳- تطویل.....
- ۶۲-۳-۱۰-۳- تنبّه.....
- ۶۲-۴-۱۰-۳- تحسّر و تألم (توجّع).....
- ۶۲-۵-۱۰-۳- یادآوری (تذکیر).....
- ۶۳-۶-۱۰-۳- ترغیب و تشویق.....
- ۶۳-۷-۱۰-۳- استبعاد.....
- ۶۳-۸-۱۰-۳- تعظیم شأن مخاطب.....
- ۶۳-۹-۱۰-۳- استیعاب.....
- ۶۴-۱۰-۱۰-۳- التذاذ.....
- ۶۴-۱۱-۱۰-۳- تردید یا مضمون آفرینی.....
- ۶۵-۱۲-۱۰-۳- تطرّیز (مبالغه).....
- ۶۵-۱۳-۱۰-۳- برجستگی یا فورگراندینگ.....

- ۶۶.....۱۴-۱۰-۳- تأکید و اهمیت دادن به موضوع و جلب توجه.
- ۶۶.....۱۵-۱۰-۳- تأکید و عبرت.
- ۶۶.....۱۶-۱۰-۳- استمرار.
- ۶۶.....۱۷-۱۰-۳- تهویل.
- ۶۷.....۱۸-۱۰-۳- استقرار در ذهن.
- ۶۷.....۱۹-۱۰-۳- رفع ابهام و وضوح کلام.
- ۶۸.....۲۰-۱۰-۳- تأنی و انگیزش تأمل.
- ۶۸.....۲۱-۱۰-۳- اتصال و توالی.
- ۶۸.....۲۲-۱۰-۳- کثرت.
- ۶۸.....۲۳-۱۰-۳- بیان احساس.
- ۶۹.....۲۴-۱۰-۳- تصویر و تجسم.
- ۶۹.....۲۵-۱۰-۳- علاقه و دلبستگی.
- ۷۰.....۲۶-۱۰-۳- شرح و تفسیر.
- ۷۰.....۲۷-۱۰-۳- افزودن موسیقی.
- ۷۲.....۱۱-۱۱-۳- اغراض و دلالت‌های تکرار در غزلیات شمس.
- ۷۲.....۱-۱۱-۳- گرایش مولانا به تکرار.
- ۷۳.....۲-۱۱-۳- تأکید.
- ۷۳.....۱-۲-۱۱-۳- تأکید و حصر.
- ۷۴.....۲-۲-۱۱-۳- تأکید و اصرار.
- ۷۴.....۳-۲-۱۱-۳- تأکید و تحذیر.
- ۷۴.....۴-۲-۱۱-۳- تأکید (ترغیب و تشویق).
- ۷۵.....۵-۲-۱۱-۳- تأکید (اظهار شادمانی و بشارت).
- ۷۵.....۶-۲-۱۱-۳- تأکید و اعجاب.
- ۷۵.....۷-۲-۱۱-۳- تأکید و نهی.
- ۷۵.....۸-۲-۱۱-۳- تأکید و نفی.
- ۷۵.....۹-۲-۱۱-۳- تأکید (تقاضا و دعا).
- ۷۶.....۱۰-۲-۱۱-۳- تأکید و تأنی و سستی حاصل از مستی و آرامش و تخدیر.
- ۷۶.....۳-۱۱-۳- بیان تحسّر و تألم.

۷۶	۳-۱۱-۴- استبعاد.....
۷۶	۳-۱۱-۵- استمرار و پیوستگی و دوام.....
۷۷	۳-۱۱-۶- کثرت.....
۷۷	۳-۱۱-۷- تشدید معنی.....
۷۷	۳-۱۱-۸- تسویّه.....
۷۸	۳-۱۱-۹- تأکید در بیان احساسات؛ شادی، اندوه، اضطراب، هیجان و.....
۷۸	۳-۱۱-۱۰- رفع ابهام.....
۷۸	۳-۱۱-۱۱- بیان دل بستگی و علاقه.....
۷۹	۳-۱۱-۱۲- تعظیم شأن مخاطب.....
۷۹	۳-۱۱-۱۳- آفریدن موسیقی.....
۷۹	۳-۱۱-۱۴- تأنی و انگیزش تأمل.....
۸۰	۳-۱۱-۱۵- شرح و تفسیر.....
۸۰	۳-۱۱-۱۶- استیعاب.....
۸۱	۳-۱۱-۱۷- برجسته سازی.....
۸۱	۳-۱۱-۱۸- مبالغه (تطریز).....
۸۱	۳-۱۲- روابط خاص در تکرار.....
۸۱	۳-۱۳- تداعی.....
۸۲	۳-۱۳-۱- اصل مجاورت.....
۸۲	۳-۱۳-۲- اصل مشابهت.....
۸۳	۳-۱۳-۳- اصل تضاد.....
۸۳	۳-۱۴- کاربرد و فایده های تکرار.....

۸۶..... فصل چهارم: انواع تکرار در غزلیات شمس.....

۸۷	۴-۱- انواع تکرار.....
۸۸	۴-۱-۱- از نظر نظم و جای قرار گرفتن در شعر.....
۸۸	۴-۱-۱-۱- تکرار نامنظم.....
۸۸	۴-۱-۱-۲- تکرار منظم.....
۸۸	۴-۱-۲- از نظر ناقص و کامل بودن.....

- ۸۹..... ۴-۱-۳- از نظر ساخت
- ۸۹..... ۴-۱-۴- از لحاظ مرئی و نامرئی بودن
- ۸۹..... ۴-۱-۴- تکرار آشکار
- ۸۹..... ۴-۱-۲- تکرار نهان
- ۹۰..... ۴-۱-۵- از لحاظ حس و دریافت مخاطب
- ۹۰..... ۴-۱-۵- تکرار سمعی
- ۹۰..... ۴-۱-۲- تکرار بصری
- ۹۲..... ۴-۱-۶- از لحاظ حضور در سطح واحدهای شعر (مصراع، بیت، دو بیت و...)
- ۹۲..... ۴-۱-۶- حضور در سطح مصراع
- ۹۲..... ۴-۱-۲- حضور در سطح بیت
- ۹۲..... ۴-۱-۳- حضور در سطح دو بیت
- ۹۲..... ۴-۱-۴- حضور در سطح بخشی از شعر یا تمام آن
- ۹۲..... ۴-۱-۷- چگونگی پرداختن به موضوع تکرار
- ۹۳..... ۴-۲- انواع تکرار در غزلیات شمس
- ۹۳..... ۴-۱-۲- تکرار لفظی
- ۹۳..... ۴-۱-۱-۲- تکرار واج یا واج آرای
- ۹۵..... ۴-۱-۱-۲- هم حروفی
- ۱۰۲..... ۴-۱-۱-۲- هم صدایی
- ۱۰۵..... ۴-۱-۲- تکرار هجا یا هجا آرای
- ۱۰۷..... ۴-۱-۳- تکرار واژه
- ۱۰۷..... ۴-۱-۳-۱- واژه آرای پیایی یا زنجیره‌ای
- ۱۱۰..... ۴-۱-۳-۲- واژه آرای پراکنده یا چندجایه
- ۱۱۱..... ۴-۱-۳-۳- تکرار واژه به صورت جزئی از یک واژه دیگر
- ۱۱۱..... ۱- تکرار یکی از اجزای فعل در سطح مصراع یا بیت
- ۱۱۱..... ۲- تکرار یکی از اجزای کلمات مرکب در سطح مصراع یا بیت
- ۱۱۱..... ۳- تکرار جزء اصلی دو واژه متضاد در سطح مصراع یا بیت
- ۱۱۲..... ۴-۱-۳-۴- تکرار واژه به صورت آرایه‌ها و صنایع معروف ادبی
- ۱۱۲..... ۴-۱-۳-۱-۲- آرایه‌هایی که نوعی از تکرار واژه‌اند

- ۱- ردالعجز علی الصدر (تصدیر)..... ۱۱۲
- ۱-۱- تکرار صدر بیت در عجز آن به صورت عین واژه..... ۱۱۳
- ۲-۱- تکرار حشو اوّل در عجز به صورت عین واژه..... ۱۱۴
- ۳-۱- تکرار عروض در عجز به صورت عین واژه..... ۱۱۴
- ۴-۱- تکرار ابتدا در عجز به صورت عین واژه..... ۱۱۵
- ۵-۱- تکرار حشو دوّم در عجز..... ۱۱۵
- ۶-۱- تکرار صدر در ابتدا..... ۱۱۶
- ۷-۱- تکرار صدر در حشو دوّم..... ۱۱۶
- ۸-۱- تکرار حشو اوّل در ابتدا..... ۱۱۶
- ۹-۱- تکرار حشو اوّل در حشو دوّم..... ۱۱۷
- ۱۰-۱- تکرار عروض در حشو دوّم..... ۱۱۷
- ۲- ردالصدر علی العجز..... ۱۱۷
- ۳- تشابه الاطراف (تسیغ)..... ۱۱۸
- ۴- رابطه..... ۱۱۹
- ۵- ردیف..... ۱۲۰
- ۶- حاجب..... ۱۲۲
- ۷- ردّ القافیه..... ۱۲۳
- ۸- التزام..... ۱۲۴
- ۱-۸- التزام کامل..... ۱۲۴
- ۲-۸- التزام ناقص..... ۱۲۵
- ۹- سؤال و جواب..... ۱۲۶
- ۱۰- جناس مکرّر..... ۱۲۷
- ۲-۴-۱-۳-۲- صنایع ادبی که نوعی از تکرار واژه هستند..... ۱۲۸
- ۱- جناس تامّ..... ۱۲۸
- ۲- جناس لفظ..... ۱۳۰
- ۳- جناس مرکّب..... ۱۳۰
- ۴- جناس محرّف (ناقص)..... ۱۳۱
- ۵- جناس خط (مصحّف)..... ۱۳۱

- ۶- جناس مطرف ۱۳۲
- ۷- جناس مضارع و لاحق ۱۳۲
- ۸- جناس زاید ۱۳۳
- ۹- جناس اشتقاق و شبه اشتقاق ۱۳۴
- ۱۰- جناس قلب ۱۳۶
- ۱۱- سجع متوازی ۱۳۷
- ۱۲- سجع مطرف ۱۳۷
- ۱۳- سجع متوازن ۱۳۸
- ۱۴- ترصیع ۱۳۹
- ۱۵- قافیه ۱۴۰
- ۴-۱-۲-۴- تکرار وزن ۱۴۱
- ۱- اوزان دوری مصطلح (متناوب الارکان) ۱۴۵
- ۲- اوزان سالم (متفق الارکان) ۱۴۵
- ۴-۱-۲-۴- اوزان دوری متناوب الارکان در غزلیات شمس ۱۴۶
- ۴-۱-۲-۴- اوزان دوری متفق الارکان در غزلیات شمس ۱۴۸
- ۴-۱-۲-۴- وزن و دلالت های آن ۱۵۰
- ۴-۱-۲-۴- تکرار عبارت ۱۵۲
- ۴-۱-۲-۴- تکرار عبارت به صورت مقلوب ۱۵۳
- ۴-۱-۲-۴- تکرار جمله ۱۵۳
- ۴-۱-۲-۴- تکرار عین جمله ۱۵۴
- ۱- بیت تکراری در ترجیع بند ۱۵۴
- ۲- ردالمطلع ۱۵۴
- ۳- تکرار در جایگاه ردیف ۱۵۴
- ۴- تکرار جمله به صورت آرایه رابطه در آغاز دو مصراع یا یک بیت ۱۵۵
- ۵- تکرار جمله در یک مصراع یا یک بیت ۱۵۵
- ۴-۱-۳-۲- تکرار جمله با تغییر آرایش واژگان (طرد و عکس) ۱۵۵
- ۱- تکرار واژگونی کلمات جمله در مصراع ۱۵۶
- ۲- تکرار واژگونی کلمات جمله در بیت ۱۵۶

- ۱۵۶.....تکرار ساخت نحوی جمله.....۳-۶-۱-۲-۴
- ۱۵۷.....تکرار معنوی.....۲-۲-۴
- ۱۵۸.....تکرار معنی در سطح بیت (تذییل).....۱-۲-۳-۴
- ۱۵۸.....تکرار اندیشه و مضمون در غزلیات شمس.....۲-۲-۲-۴
- ۱۵۸.....آرمان گرایی با طرح انسان کامل و آرمانی.....۱-۲-۲-۲-۴
- ۱۵۸.....ولی و ویژگی هایش.....۱
- ۱۵۹.....شمس تبریزی، انسان کامل.....۲
- ۱۶۰.....جدال و ستیزه.....۲-۲-۲-۲-۳
- ۱۶۰.....کشمکش و تلاش برای رهایی روح از زندان تن.....۱
- ۱۶۰.....جدال و کشمکش عقل و عشق.....۲
- ۱۶۱.....خواب و رویا.....۳-۲-۲-۲-۴
- ۱۶۲.....کاربرد «جادو» خارج از معنی و مفهوم وضع شده آن.....۴-۲-۲-۲-۴
- ۱۶۳.....سفر و سلوک.....۵-۲-۲-۲-۴
- ۱۶۵.....توصیه به رازداری و خاموشی.....۶-۲-۲-۲-۴
- ۱۶۷.....خورشید، آفتاب.....۷-۲-۲-۲-۴
- ۱۶۸.....مقامات و حالات عرفانی.....۸-۲-۲-۲-۴
- ۱۶۸.....مقامات.....۱
- ۱۶۸.....فقر.....۱-۱
- ۱۷۰.....صبر.....۲-۱
- ۱۷۱.....توکل.....۳-۱
- ۱۷۲.....رضا.....۴-۱
- ۱۷۳.....حالات.....۲
- ۱۷۳.....غنیمت شمردن وقت.....۱-۲
- ۱۷۴.....قرب.....۲-۲
- ۱۷۴.....رجا.....۳-۲
- ۱۷۶.....**فصل پنجم: نتیجه**.....
- ۱۷۷.....۱-۵- نتیجه‌ی پژوهش.....

۱۷۸.....۲-۵- ویژگی های قابل توجه دیگر تکرارهای مولانا.

۱۷۸.....۱-۲-۵- تکرارهای لفظی.

۱۷۹.....۲-۲-۵- تکرارهای معنوی.

۱۸۰..... فهرست منابع و مآخذ:

۱۸۰..... الف- کتاب

۱۸۴..... ب- مقاله

فهرست شکل ها:

عنوان

صفحه

۱- جدول آماری اغراض تکرار با توجه به منابع مورد بررسی (جدول ۳-۱)..... ۷۱

۲- نمودار آماری توزیع فراوانی اغراض تکرار (نمودار ۳-۱)..... ۷۲

۳- نمودار آماری اوزان متناوب الارکان (نمودار ۴-۱)..... ۱۴۸

۴- نمودار آماری اوزان متفق الارکان (نمودار ۴-۲)..... ۱۴۹

۵- نمودار مقایسه اوزان متناوب الارکان و متفق الارکان (نمودار ۴-۳)..... ۱۵۰

فصل اوّل:

مقدمه

مقدمه

۱-۱- در آمد:

تکرار را به عنوان عنصری تأثیرگذار در برخی از هنرها، بویژه در هنرهای سنتی ایرانی می توان دید. به عنوان نمونه در معماری ایرانی، حجره های یک مدرسه یا کاروانسرا، علاوه بر آن که جوابگوی نیاز عملکردی آن مجموعه است، از لحاظ بصری نیز برآورنده ی نیاز زیباشناختی است. شاعر نیز نمی تواند از این حقیقت متأثر نشود و آن را در کلامش آشکار نکند؛ بویژه که حاصل این تکرار، موسیقی است. «همواره شاعران بزرگ، آگاه و ناآگاه بزرگترین شیفتگان موسیقی بوده اند، شعر نیز خاستگاهی جز به موسیقی رساندن زبان ندارد؛ همه ی تعریف های شعر در تحلیل نهایی بازگشتشان به این تعریف خواهد بود؛ شعر تجلی موسیقایی زبان است.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۳۸۹)

در بررسی پیشینه ی مطالعات درباره ی تکرار- به طور عام- در متون بلاغی قدیم، اغلب جز نگاه منفی و تقلیدی صاحب نظران علم بلاغت به تکرار به عنوان یکی از عوامل محل فصاحت کلام و اشاره ای گذرا در بحث تکریر یا تکرار، سخنی واضح، روشنگر، و جامع در این باره نمی یابیم. اما در کتب زبان شناسی، سبک شناسی، نقد ادبی و نیز کتب بدیع از استادان این فن، می توان مطالب نسبتاً مشروحی ذیل عنوان «تکرار» یافت که از یک صفحه تا یک فصل را به خود اختصاص می دهد. از آن جمله: دکتر سیروس شمیسا در «نگاهی تازه به بدیع»، دکتر کورش صفوی در «از زبان شناسی به ادبیات»، دکتر محمد فشارکی در «بدیع»، دکتر کزازی در «زیباشناسی سخن پارسی، بدیع» و دکتر علوی مقدم در «در قلمرو بلاغت».

منابع اصلی بخش اول موضوع این پژوهش، یعنی تکرار، کتب بلاغی معانی و بیان و بدیع است و چون وزن شعر و عروض و نیز قافیه و ردیف و به طور کلی موسیقی شعر با این موضوع ارتباط دارد، این دسته از کتابها نیز در نظر گرفته شده اند.

علاوه بر آن از لحاظ شناخت سبک مولانا و نیز این که آیا تکرار می‌تواند یک خصیصه‌ی سبکی باشد، کتاب‌های سبک‌شناسی هم مورد مطالعه بوده‌اند. منابع زبان‌شناسی به جهت بررسی و شناخت بهتر نقش ادبی زبان و عوامل ایجاد آن و این که تکرار در ارتقای کلام عادی به کلام ادبی تا چه حد نقش دارد و بازنگری تعاریف و اصطلاحاتی که مرتبط با این پژوهش‌اند و بررسی مخارج حروف از آن جهت که گاه ارتباط و نزدیکی مخارج حروف سازنده‌ی یک واژه یا واژگان همنشین در زنجیره‌ی گفتار منجر به نوعی تکرار شنیداری می‌شود، مورد توجه و مطالعه بوده‌اند. هم‌چنین چون کتب نقد ادبی جدید نیز به مقوله‌ی تکرار اعتنا داشته‌اند، این دسته از منابع نیز مطالعه شده‌اند. در ارتباط با بخش دوم موضوع این پایان‌نامه، یعنی غزلیات شمس، به کتابها و مقالاتی که درباره‌ی مولانا و آثار او پرداخته‌اند توجه شده است.

از این میان کتابهای: «المطول» از تفتازانی، «ترجمان‌البلاغه» از محمدبن عمر رادویانی، «حدائق السحر» از رشیدالدین وطواط، «بیان»، «معانی» و «نگاهی تازه به بدیع» از دکتر سیروس شمیسا، «جناس در پهنه‌ی ادب فارسی» از دکتر جلیل تجلیل، «در قلمرو بلاغت» از محمد علوی مقدم، «موسیقی شعر» و «صور خیال» از دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی، «درباره‌ی ادبیات و نقد ادبی» از دکتر فرشیدورد، «از زبان شناسی به ادبیات» و «درآمدی بر زبان شناسی» از دکتر کورش صفوی، «آواشناسی (فونوتیک)» از دکتر علی محمد حق‌شناس، «سبک‌شناسی شعر» از دکتر شمیسا، «غزلیات شمس تبریزی» به تصحیح بدیع الزمان فروزانفر از منابع مهم و اصلی این تحقیق بوده‌اند.

۱-۲- بیان مسأله:

شاعران از پرداختن به تکرار در حوزه‌ی لفظ و ظاهر اهدافی را دنبال می‌کنند از جمله‌ی مهمترین آنها افزودن موسیقی کلام، ایجاد ایجاز، تأکید و تقریر معنی، انذار، تنبّه، یادآوری، ترغیب و تشویق، تعظیم شأن مخاطب، التذاذ، مبالغه، برجسته‌سازی، اهمیت دادن به موضوع و جلب توجه، رفع ابهام، تأنی و انگیزش تأمل، شرح و تفسیر، بیان احساس و... است. در حوزه‌ی فکری و معنوی نیز بیان اندیشه‌ها و مضامین و بسامد آنها بیانگر دغدغه‌های ذهنی و فکری شاعر و راهی به شناخت جنبه‌های روحی- روانی ناپیدای او است.

با بررسی سخن شاعران، تکرار را در شعر آنان می‌یابیم که آن را در حرف، هجا، واژه، عبارت، جمله، وزن و معنا اعمال کرده‌اند. از جمله‌ی این بزرگان، مولانا شاعر و عارف قرن هفتم صاحب دو اثر منظوم مثنوی و دیوان کبیر است. در این پژوهش به بررسی تکرار در ۱۰۰۰ غزل اول فارسی غزلیات شمس، تصحیح فروزانفر، خواهیم پرداخت.

۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق:

با توجه به این که با گشودن برخی کتب در زمینه‌ی علم معانی در همان اوّلین صفحات، بحث فصاحت و چگونگی کلام فصیح و عوامل مخلّ فصاحت مطرح شده، یکی از عوامل مخلّ فصاحت را تکرار دانسته‌اند و معمولاً شعری از شاعران بزرگ را به‌عنوان شاهد ذکر کرده‌اند، این مسأله همواره ذهن را به‌خود مشغول می‌سازد که چگونه ممکن است تکرار که شواهد فراوانی در کلام سخنوران بنامی چون رودکی، فردوسی، انوری، سنایی، عطار، سعدی، مولانا و حافظ دارد، از عوامل مخلّ فصاحت، ناپسند و طبع سوز باشد.

۱-۴- اهداف تحقیق:

- ۱- رویکردی تازه به تکرار (این پژوهش در حوزه‌ی علوم بلاغی و صنایع ادبی زبان و ادبیات فارسی است و دیگر علوم و هنرها را شامل نمی‌شود)
- ۲- بررسی تکرار در دو سطح لفظی (آوایی) و فکری (معنوی):
الف- سطح لفظی یا آوایی (گونه‌های مختلف تکرار، صنایع بهره‌مند از نوعی تکرار و تکرار در حوزه‌ی وزن)
ب- سطح فکری (تکرار اندیشه و معنی).
- ۳- شناخت اغراض شاعر در به‌کارگیری صنعت تکرار
حوزه‌ی بررسی موارد مذکور به همراه بیان شواهد آن، ۱۰۰۰ غزل اوّل فارسی غزلیات شمس، تصحیح فروزان‌فر، است. نگارنده در این پژوهش درصدد بررسی درستی انتساب بعضی از اشعار اثر یاد شده به مولانا نیست، بلکه این مجموعه را محور کار خود قرار داده‌است.

۱-۵- پرسش‌های تحقیق:

- ۱- تکرار در غزلیات شمس تصادفی، موردی و یا دارای هدف است؟
- ۲- آیا تکرار همیشه مخلّ فصاحت است؟
- ۳- گرایش به تکرار، می‌تواند بیانگر خصایص روحی- روانی و دغدغه‌های فکری و ذهنی صاحب اثر باشد؟

۶-۱- روش تحقیق:

این تحقیق مبتنی به روش کتابخانه‌ای و سندکاوی است که در این زمینه منابع اصلی و فرعی تحقیق شناسایی، فراهم، مطالعه و یادداشت‌برداری شده است.

۷-۱- پیشینه‌ی تحقیق:

در بررسی پیشینه‌ی مطالعات درباره‌ی تکرار در غزلیات شمس، اثری که به‌طور مشخص به این موضوع پرداخته باشد یافت نشد. اما از منابع نزدیک به موضوع این پژوهش می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱- کتاب «از زبان‌شناسی به ادبیات» اثر دکتر کورش صفوی که در آن به مباحث زبان و نقش ادبی آن، تکرار کلامی، توازن آوایی، واژگانی، نحوی و صناعات ادبی پرداخته است.

۲- مقاله‌ی «ساختمان مکررها و نقش آنها در مثنوی معنوی» از دکتر عباسعلی وفایی، در این مقاله ضمن بیان اهمیت جمال‌نمایی تکرار، به ساختمان مکررها در اقسام کلمه (فعل، اسم، صفت و قید) پرداخته شده است.

۳- مقاله‌ی «واج آرایی و تکرار در شعر خاقانی» از دکتر کرمی و دکتر حسام‌پور که در آن به بررسی واج آرایی و دیگر صناعات ادبی توجه شده است.

۴- مقاله‌ی «توصیف‌های تکراری و زیبایی آن در شعر خاقانی» از دکتر جلیل نظری، در این مقاله به زمینه‌ی اصلی شعر خاقانی «وصف» و تکرار اوصاف مختلف پرداخته شده است.

۵- مقاله‌ی «جایگاه تکرار و لزوم بازنویسی» از دکتر شهناز شاهین، در این مقاله نقش و تأثیر تکرار در نمایشنامه، ترجمه و بازنویسی متن بیان شده است.

۶- مقاله‌ی «تکرار مقوله‌های زبانی در غزلیات شمس» از دکتر عباسعلی وفایی که در آن به بررسی مقوله‌هایی مانند فعل، اسم، صفت، ضمیر، قید، شبه جمله و جمله پرداخته شده است.

۷- کتاب «بررسی و تحلیل سبک شخصی مولانا در غزلیات شمس» از دکتر علی حسین‌پور که در آن به مباحثی چون سطح زبانی، فکری و ادبی دیوان شمس پرداخته شده است.

فصل دوّم:

تعاريف و كليّات